

11. Sokolova, H.B. (2015). Suchasni pidkhody do rannoi kompleksnoi dopomohy ditiam z vidkhyleniamy v rozvytku. [Modern approaches to early comprehensive care for children with developmental disabilities]. *Aktualni pytannia korektsiinoi osvity (pedahohichni nauky)*, 5(2), 283-292 [in Ukrainian].
12. Tarasun, V. (2012). *Psykhologo-pedahohichna dopomoha ditiam pereddoshkilnoho viku z osoblyvostiamy v rozvytku: napriamy realizatsii [Психолого-педагогічна допомога дітям переддоскільного віку з особливостями в розвитку: напрями реалізації]*. (Monohrafiia). K.: Vydavnytstvo Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
13. Dunst, C. J., Hamby, D., Trivette, C. M., Raab, M., & Bruder, M. B. (2000). Everyday family and community life and children's naturally occurring learning opportunities. *Journal of Early Intervention*, 23, 151-164 [in English].
14. Espe-Sherwindt Marilyn. (2008). «Family-Centred Practice: Collaboration, Competency and Evidence». *Support for Learning*, 23(3), 136-43 [in English].
15. Meisels, S. J., & Shonkoff, J. P. (2000). Early childhood intervention: A continuing evolution. In J. P. Shonkoff, S. J. Meisels (Eds.), *Handbook of early childhood intervention*, second edition. New York: Cambridge University Press [in English].
16. Phillips, D. (2012). *Early Childhood Development and Disability: A discussion paper*. World Health Organization, 36 p. [in English].
17. Trivette, C., Dunst, C., & Hamby, D. (2010). Influences of Family-Systems Intervention Practices on Parent-Child Interactions and Child Development. *Topics in Early Childhood Special Education*, 30(1), 3-19 [in English].

УДК 159.923:159.942.52(045)

Андрій Гончарук,

аспірант 3-го року навчання

andrewpolm1@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-3836-6685>

Andrii Honcharuk,

postgraduate student of the 3rd year of study

Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України,
вул. Берлінського 9, м. Київ, 04060, Україна

Institute of Special Pedagogy and Psychology
named Mykola Yarmachenko of the National

**ДИНАМІКА ОСОБИСТІСНИХ ЧИННИКІВ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ МАТЕРІВ
У ВИХОВАННІ ДОШКІЛЬНИКІВ
З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ**

**DYNAMICS OF PERSONAL FACTORS OF EMOTIONAL BURNOUT OF MOTHERS IN
EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN
WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS**

Анотація. У статті здійснено емпіричне дослідження динаміки особистісних чинників емоційного вигорання матерів у стосунках із дітьми з особливими освітніми потребами. Автором проаналізовано такі особистісні чинники як напруження, резистенція, виснаження. У контексті вивчення критерію «напруження» опрацьовано особливості переживання психотравмувальних обставин матерями, котрі виховують дітей з особливими освітніми потребами; описано наявність симптомів незадоволеності собою, загнаності у кут і тривоги. За критерієм «резистентності» експериментально досліджено стресостійкість у матерів, їхню здатність чинити опір несприятливим обставинам. Стан резистенції охарактеризовано за показниками «неадекватне вибіркове емоційне реагування»; «емоційно-моральна дезорієнтація»; «розширення сфери економії емоцій»; «редукція материнських обов'язків». У процесі емпіричного дослідження проаналізовано симптоми емоційного вигорання за психічним компонентом «виснаження». Зокрема, опрацьовано показники, пов'язані з емоційним дефіцитом, емоційним відчуженням, особистісним відчуженням (деперсоналізацією), психосоматичними та психовегетативними порушеннями, що уможливило зробити узагальнення щодо стану емоційного вигорання, який викликаний наростанням втоми і стресу.

Загальний аналіз результатів експериментального дослідження дав змогу з'ясувати фактори, за якими отримано високі та низькі оцінки. Зроблено висновок про зниження показників емоційного вигорання у матерів із збільшенням віку їхніх дітей, що вказує на активацію мобілізаційних ресурсів організму, залучених до подолання наявних психологічних і психофізіологічних проблем, пов'язаних із вихованням дітей із особливими освітніми потребами.

Ключові слова: емоційне вигорання, діти дошкільного віку, особистісні чинники розвитку, особливі освітні потреби, діти із порушеннями інтелектуального розвитку, діти із затримкою психічного розвитку.

Abstract. The article carries out an empirical study of the dynamics of personal factors of emotional burnout of mothers in relationships with children with special educational needs. The author analyzed such personal factors as stress, resistance and exhaustion. In the context of the study of the «tension» criterion, the peculiarities of the experience of psycho-traumatic circumstances by mothers who raise children with special educational needs were studied; the presence of symptoms of self-dissatisfaction, corneredness, and anxiety is described. According to the «resistance» criterion, mothers' stress resistance and their ability to resist adverse circumstances were experimentally investigated. The state of resistance is characterized by indicators of «inadequate selective emotional response»; «emotional and moral disorientation»; «expansion of the sphere of economy of emotions»; «reduction of maternal duties». In the process of empirical research, the symptoms of emotional burnout were analyzed according to the mental component «Exhaustion». In particular, indicators related to emotional deficit, emotional alienation, personal alienation (depersonalization), psychosomatic and psychovegetative disorders were worked out, which made it possible to generalize about the state of emotional burnout, which is caused by increasing fatigue and stress.

The general analysis of the results of the experimental study made it possible to find out the factors for which high and low scores were obtained. It was concluded that the indicators of emotional burnout in mothers decrease with the increase in the age of their children, which indicates the activation of the mobilization resources of the body involved in overcoming the existing psychological and psychophysiological problems associated with raising children with special educational needs.

Key words: emotional burnout, children of preschool age, personal development factors, special educational needs, children with intellectual disabilities, children with mental retardation.

Актуальність теми. У повсякденній життєвій практиці емоційне вигорання матерів виникає як психічний стан, що супроводжує труднощі виховного характеру. Воно полягає у витраті значних фізичних і психоемоційних зусиль, що спонукає до зосередження мобілізаційних сил організму. Зазвичай цей стан супроводжується неясними очікуваннями, внутрішньою напругою, посиленою інтенсивною діяльністю без розуміння пріоритетів, недостатньою мобілізаційною

стійкістю перед можливими дитячими витівками. Спостерігається посилення внутрішньої тривоги, пов'язаної з очікуванням ситуацій неконтрольованої дитячої поведінки, а також впливом несприятливих зовнішніх чинників. У стані напруженості перебудовується вся адаптивна система організму.

Особливо актуальною ця проблема постає у матерів, котрі виховують дітей із особливими освітніми потребами. Виховання таких малюків потребує специфічного підходу, починаючи з підбору спеціальних пристосувань та адаптивної техніки, і завершуючи створенням умов для здобуття дошкільної освіти, враховуючи індивідуальні можливості дошкільників. Важливою є адаптація виховання до пізнавальних можливостей дітей, урахування сповільненості та ригідності їхніх психічних процесів у процесі дитячо-батьківських міжособистісних взаємин, дотримання спеціального охоронного режиму з урахуванням клінічних особливостей малюків.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Психологічні проблеми батьківської взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами всебічно досліджуються українськими науковцями В. Вольською, А. Руденко, Г. Соколовою, І. Сухіною, М. Тесленко, Т. Хромовою, В. Шевчук, що засвідчує актуальність окресленої проблеми [1–6]. У зарубіжних дослідженнях більш ґрунтовно аналізується вплив клінічних і соціально-емоційних особливостей дітей на сімейні взаємини. Вчені Н. Corman, M. Hintermair, K. Noonan, N. Reichman, K. Sarimski всебічно вивчають соціально-емоційні аспекти емоційного вигорання батьків у стосунках з дітьми [6; 7].

Метою статті є емпіричне вивчення динаміки особистісних чинників емоційного вигорання матерів у стосунках із дошкільниками з особливими освітніми потребами.

Процедура дослідження передбачає аналіз сучасних наукових розвідок із проблеми дослідження. Для більш детального аналізу основних ознак і симптомів емоційного вигорання матерів, котрі виховують дітей з особливими освітніми потребами, було проведено емпіричне дослідження за психодіагностичною методикою «Діагностика рівня емоційного вигорання» (автор В. В. Бойко). Тест

нами модифіковано без зміни змісту запитань, але в контексті зміни спрямованості з професійної на виховну. Зокрема, перші запитання звучали так: організаційні недоліки постійно змушують нервувати, переживати, напружуватися (1); сьогодні я задоволений (-а) своєю сім'єю не менше, ніж на початку стосунків (2); я помилився (-ась) у виборі свого партнера (3); мене непокоїть те, що я почав (-ла) менш продуктивно та якісно, повільніше виконувати домашні види діяльності (4); теплота взаємодії з дітьми дуже залежить від мого настрою – гарного чи поганого (5); від мене мало залежить благополуччя родини (6); мені деякий час (години 2-3) хочеться побути наодинці, щоб зі мною ніхто не спілкувався (7); коли я відчуваю втому чи напругу, то намагаюсь швидше згорнути спілкування з дітьми (8); мені здається, що емоційно я не можу дати своїм дітям того, чого вимагає батьківський обов'язок (9); взаємодія з дітьми часом збіднює емоції (10) та ін.

Завершальним етапом є графічне і табличне відображення отриманих даних, математичне опрацювання результатів, узагальнення даних емпіричного дослідження, формулювання висновків та узагальнень.

Емпіричним дослідженням було охоплено 97 матерів, котрі виховують дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами (з порушеннями інтелектуального розвитку, затримкою психічного розвитку, а також зі складним патогенезом, ускладненим порушеннями мовлення).

Результати дослідження. Перший етап емпіричного дослідження було зорієнтовано на вивчення емоційних особливостей поведінки матерів у ситуаціях виховання дітей, зокрема, під час експерименту проаналізовано психічну схильність до напруження. За методикою виокремлено чотири основних фактори, які характеризують стан психічного напруження. Серед них: переживання психотравмувальних обставин (1); незадоволеність собою (2); загнаність у кут (3); тривога (4) (див. табл. 1).

Таблиця 1

Аналіз симптомів емоційного вигорання у матерів дітей з ООП за психічним компонентом «напруження»

		Матері, котрі виховують дітей з ООП:
--	--	--------------------------------------

	Виявлені симптоми	до 1 року	від 1 до 3-ох років	від 3 до 7-ми літнього віку
1.	Переживання психотравмувальних обставин	76,6%	52,5%	32,9%
2.	Незадоволеність собою	42,3%	18,4%	15,3%
3.	Загнаність у кут	42,3%	36,5%	32,2%
4.	Тривога	34,8%	27,1%	27,1%

У таблиці показано кількість респондентів, котрі одержали 16 і більше балів за результатами дослідження.

Як свідчать результати дослідження, найбільший відсоток спостерігається за симптомом «переживання психотравмувальних обставин». Найчастіше матері посилено турбуються за дітей у віці до 1-го року – відсоток таких жінок становить 76,6%. Їхні переживання пов'язані з особливостями розвитку малюків з особливими освітніми потребами, фізіологічною несформованістю функцій – багато з них відстають у психічному та моторному розвитку, проявляють неспокій, постійно плачуть з невідомих причин.

Високим є відсоток переживань у матерів, котрі виховують дітей з ООП від 1 до 3-ох років (52,5%). У цей період переживання пов'язані з оволодінням предметними діями і специфікою ігрової діяльності, які у дітей з інтелектуальними порушеннями є несформованими, а в дітей із затримкою психічного розвитку формуються повільно. Обстежуючи предмети і не розуміючи їх властивостей, діти використовують їх не за призначенням, ламають їх, маніпулюють замість використовувати за призначенням. Зважаючи на це, діти з ООП потребують додаткової постійної підтримки. Все це відображується на емоційних переживаннях матерів.

Водночас до кінця дошкільного віку рівень переживань істотно зменшується – він становить всього 32,9%. У цей період матері дітей з ООП навчилися справлятися з різними дитячими психосоматичними негараздами та побутовими ситуаціями.

Високими є також показники щодо симптому «загнаність у кут». Вони є дещо завищеними у матерів, котрі виховують дітей з ООП у віці до одного року (42,3%) та у віці від 1 до 3-ох років (36,5%).

За результатами дослідження та шляхом додаткової співбесіди з'ясовано, що така ситуація спостерігається у матерів, котрі не отримують належної

допомоги від чоловіка і близьких родичів (бабусь, дідусів). Такі матері відчують постійну втому і безнадійність, вони не отримують ні любові, ні тепла, ні підтримки, ні слів утіхи, що сприяє поступовій втраті енергії і сили. Вказана ситуація пов'язана не з віковими особливостями дітей, а зі ставленням до матері у родині.

Як свідчать результати дослідження, третина матерів демонструють постійну тривогу за своїх дітей: у віці до 1 року – 34,8%; у віці від 1 до 3-ох років рівень тривоги дещо знижується – 27,1%, у віці від 3 до 7-мілітнього віку – також 27,1%. Так проявляється тривога за фізичне та психічне здоров'я дітей, їхній емоційний стан, наслідки поведінки.

Найнижчими є показники за критерієм «незадоволеність собою»: у матерів, котрі виховують дітей з ООП у віці від 1 до 3-ох років незадоволеність собою становить 18,4%, у віці від 3 до 7-мілітнього віку – 15,3%. Водночас високий відсоток щодо незадоволеності собою спостерігається у матерів, котрі виховують дітей у віці до 1 року (42,3%). Насамперед це пов'язано з адаптацією до особливостей власних дітей, пов'язаних із їхніми психофізичними порушеннями, а також нереалізованими очікуваннями щодо їхнього розвитку. Окрім того, на діаграмі можна наочно побачити зміни, які характеризуються поступовим зниженням симптомів емоційного вигорання у матерів до кінця досягнення їхніми дітьми 7-літнього віку (див. рис. 1).

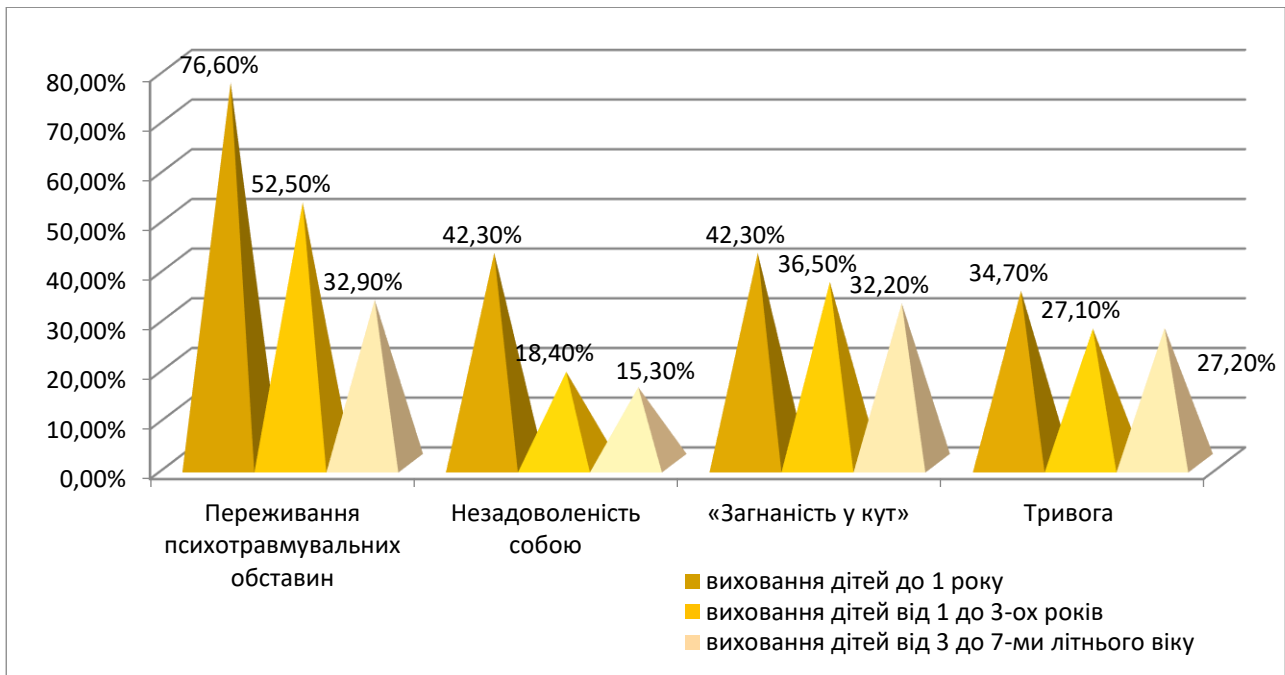

Рис. 1. Динаміка зміни симптомів емоційного вигорання у матерів дітей з ООП за компонентом «напруження»

Отже, за результатами дослідження напруженості як критерію синдрому емоційного вигорання з'ясовано, що у матерів рівень напруженості найбільш високим є у період, коли їхні діти перебувають у віці до 1-го року. У цей час високими є показники за симптомами «переживання психотравмувальних обставин» (76,6% матерів), «незадоволеність собою» (42,3%), «загнаність у кут» (42,3%), тривога (34,7%). З часом ці симптоми зникають. І в матерів, котрі виховують дітей дошкільного віку, ці показники істотно знижуються: відповідно 32,8%, 15,3%, 32,2%, 27,2%. Відносно стабільним є лише показник «загнаність у кут», пов'язаний не з віковими особливостями дитини, а з несприятливою ситуацією всередині сім'ї.

Разом із компонентом «напруження» розгляд проблеми емоційного вигорання пов'язаний із фактором «резистенція», який полягає у прагненні відмежуватись від неприємних вражень, несприятливих зовнішніх впливів. Опірність, як її основна характеристика, характеризується наростанням тривожної напруги та протистоянням емоційно деструктивним чинникам.

Автором представленого діагностичного ресурсу виділено чотири основних симптоми, які характеризують стан резистенції, а саме: неадекватне вибіркоче

емоційне реагування (1); емоційно-моральна дезорієнтація (2); розширення сфери економії емоцій (3); редукція материнських обов'язків (4).

Неадекватне вибіркоче емоційне реагування є наслідком неконтрольованого впливу настрою, який відображається на міжособистісній взаємодії з дитиною. Зазвичай, такі прояви бувають наслідком дитячих деструктивних емоційних реакцій (плачу, істерик, вередування, афективних спалахів чи імпульсивних реакцій), які часто спостерігаються у дошкільників із ООП. Вплив зазначених чинників негативно діє на психіку і часто призводить до дезорганізації дій і нервових зривів у матерів.

Емоційно-моральна дезорієнтація може проявлятися у різних формах. Це, з одного боку, розвиток байдужості, відсутність переживань щодо здоров'я чи психічного розвитку дитини, з іншого – застосування жорстких, суворих засобів виховання.

Розширення сфери економії емоцій полягає в емоційній замкненості, відчуженні, бажанні обмежити спілкування з друзями, знайомими, близькими. Обмеження спілкування може проявлятися й у сфері вузьких сімейних взаємостосунків з чоловіком та дітьми. Матері, перебуваючи постійно з дітьми, які потребують особливого догляду, так втомлюються, що їм не хочеться спілкуватися навіть з близькими.

Редукція материнських обов'язків зводиться до прагнення якомога менше часу витратити на спілкування з дітьми, спрощення системи догляду, спробах полегшити ті завдання, які потребують емоційних витрат, перекладання своєї відповідальності на інших членів сім'ї або помічників (няню та ін.). Дані щодо аналізу цих факторів представлено у табл. 2.

Таблиця 2

Аналіз симптомів емоційного вигорання у матерів дітей з ООП за психічним компонентом «резистенція»

	Виявлені симптоми	Матері, котрі виховують дітей:		
		до 1 року	від 1 до 3-ох років	від 3 до 7-ми років
1.	Неадекватне вибіркоче емоційне реагування	9,3%	5,6%	7,2%
2.	Емоційно-моральна дезорієнтація	3,6%	3,1%	4,8%

3.	Розширення сфери економії емоцій	15,7%	12,1%	9,3%
4.	Редукція материнських обов'язків	15,7%	15,7%	9,3%

У таблиці показано кількість респондентів, котрі одержали 16 і більше балів за результатами дослідження.

Як демонструють табличні дані, виразних симптомів емоційного вигорання за психічним компонентом «резистенція» не визначено. Найвищі показники спостерігаються за факторами «розширення сфери економії емоцій» та «редукція материнських обов'язків». Зокрема, у матерів, котрі мають дітей віком до 1-го року, ці показники становлять по 15,7%; у матерів, котрі виховують дітей від 1 до 3-ох років – відповідно 12,1% (за фактором «розширення сфери економії емоцій») і 15,7% (за фактором «редукція материнських обов'язків»), у тих, котрі мають дітей від 3 до 7-ми років – по 9,3%. Як бачимо, вищими вони є у період виховання дітей немовлячого і раннього віку, а до кінця дошкільного віку дещо знижуються, що свідчить про стабілізацію емоційного стану.

Показники за симптомами «неадекватне вибіркоче емоційне реагування» та «емоційно-моральна дезорієнтація» є однаково низькими (від 3,1 до 4,8%), що свідчить про відсутність неконтрольованих емоцій, деструктивних реакцій, дезорганізованих дій і нервових зривів у матерів. Також поодинокими є факти емоційно-моральної дезорієнтації та застосування жорстких засобів виховання, що є позитивною характеристикою емоційної взаємодії з дітьми. За допомогою діаграми можна простежити нерівномірність прояву симптомів, що характеризують фактор «резистенції» (див. рис. 2).

Рис. 2. Динаміка зміни симптомів емоційного вигорання у матерів дітей з ООП за психічним компонентом «резистенція»

Отже, дослідження резистенції, як психологічного захисного механізму, що полягає у прагненні відмежуватись від несприятливих чинників, пов'язаних з вихованням та доглядом дітей, дає змогу стверджувати, що у цілому симптоми резистенції є незначними. Найбільш виразно проявились симптоми за факторами «розширення сфери економії емоцій» та «редукція материнських обов'язків». Вони полягають в емоційній замкненості, бажанні обмежити спілкування з друзями, знайомими через постійну втому, прагненні перекласти свою відповідальність по догляду за дитиною на інших. Водночас, навіть ці прояви є незначними і не перевищують 15,7%.

Окрім резистенції, важливою психологічною характеристикою синдрому емоційного вигорання є виснаження. Воно полягає у втраті всіх психічних ресурсів, зниженні емоційного тону, що настають унаслідок дії стресотворювальних зовнішніх чинників. Спостерігаються: падіння загального енергетичного тону, ослаблення нервової системи та психосоматичні зміни у вигляді зниження працездатності і наростання втоми.

За результатами проведеного дослідження, було проаналізовано характерні ознаки виснаження: емоційний дефіцит (1); емоційне відчуження (2); особистісне

відчуження деперсоналізація) (3); психосоматичні та психовегетативні порушення (4).

Емоційний дефіцит полягає у бідності емоційного спектру, зниженні емоційної чуттєвості через надмірне виснаження, спустошеності, формуванні автоматизмів і стереотипів, які замінюють живі людські емоції.

Емоційне відчуження зводиться до формування захисного бар'єру, що проявляється у відсутності емоційної проникності, відгуків на позитивні чи негативні ситуації. Постійне емоційне навантаження на психіку через підвищенні труднощі у вихованні дітей з ООП зумовлює формування негативного психоенергетичного потоку, який, акумулюючись, призводить до нервових зривів.

Деперсоналізація є особистісним відчуженням, що проявляється у втраті інтересу до життя, відсутності позитивних емоційних переживань, притупленні базових почуттів, переважанні машинальних, автоматичних дій над свідомими, наростанні душевних переживань.

Психосоматичні та психовегетативні порушення відображаються у наростанні втоми, погіршенні загального фізіологічного стану, виникненні розладів сну, зниженні апетиту, прискоренні серцебиття, неприємних відчуттях в області серця, загостренні хронічних захворювань, порушенні уваги та пам'яті, зниженні загального настрою.

За даними експериментального дослідження виснаження як визначального компонента емоційного вигорання, встановлено такі особливості у матерів, що виховують дітей з ООП різного віку (див. табл. 3).

Таблиця 3

**Аналіз симптомів емоційного вигорання у матерів дітей з ООП
за психічним компонентом «виснаження»**

	Виявлені симптоми	Матері, котрі виховують дітей:		
		до 1 року	від 1 до 3- ох років	від 3 до 7- ми років
1.	Емоційний дефіцит	44,2%	35,1%	18,7%
2.	Емоційне відчуження	38,3%	35,1%	8,6%
3.	Особистісне відчуження (деперсоналізація)	17,1%	13,9%	0,0%
4.	Психосоматичні та психовегетативні порушення	26,7%	18,7%	8,6%

У таблиці показано кількість респондентів, котрі одержали 16 і більше балів за результатами дослідження.

На основі отриманих даних з'ясовано, що найвищі показники емоційного вигорання проявляються за факторами «емоційний дефіцит» (45% у матерів, котрі виховують дітей до 1 року; 35,1% – у матерів, котрі виховують дітей від 1 до 3-ох років; 18,7% – у матерів, котрі виховують дітей від 3 до 7-ми років) та «емоційне відчуження» (38,7% у матерів, котрі виховують дітей до 1 року; 35,1% – у матерів, котрі виховують дітей від 1 до 3-ох років; 8,6% – у матерів, котрі виховують дітей від 3 до 7-ми років). За представленими даними помітно, що показники емоційного вигорання знижуються зі збільшенням віку дітей.

Як показують результати тестування, критичними є оцінки за фактором «психосоматичні та психовегетативні порушення» (26,7% у матерів, котрі мають дітей до 1 року; 18% – у матерів, котрі мають дітей від 1 до 3-ох років; 8,6% – у матерів, котрі мають дітей від 3 до 7-ми років). Це пов'язано зі значними фізичними та психічними навантаженнями, зумовленими ситуацією догляду за дітьми з ООП. Психосоматичні та психовегетативні порушення, зазвичай, спостерігаються у зниженні загальної працездатності, наростанні втоми та виникненні розладів сну, що характерно для матерів, котрі виховують дітей з ООП немовлячого та раннього віку.

Найменш виразними є симптоми за фактором «деперсоналізація», що свідчить про відсутність ознак, пов'язаних з розладами особистості. Динамічні зміни емоційного вигорання проявляються у зниженні симптоматики відповідно до вікових періодів (див. рис. 3).

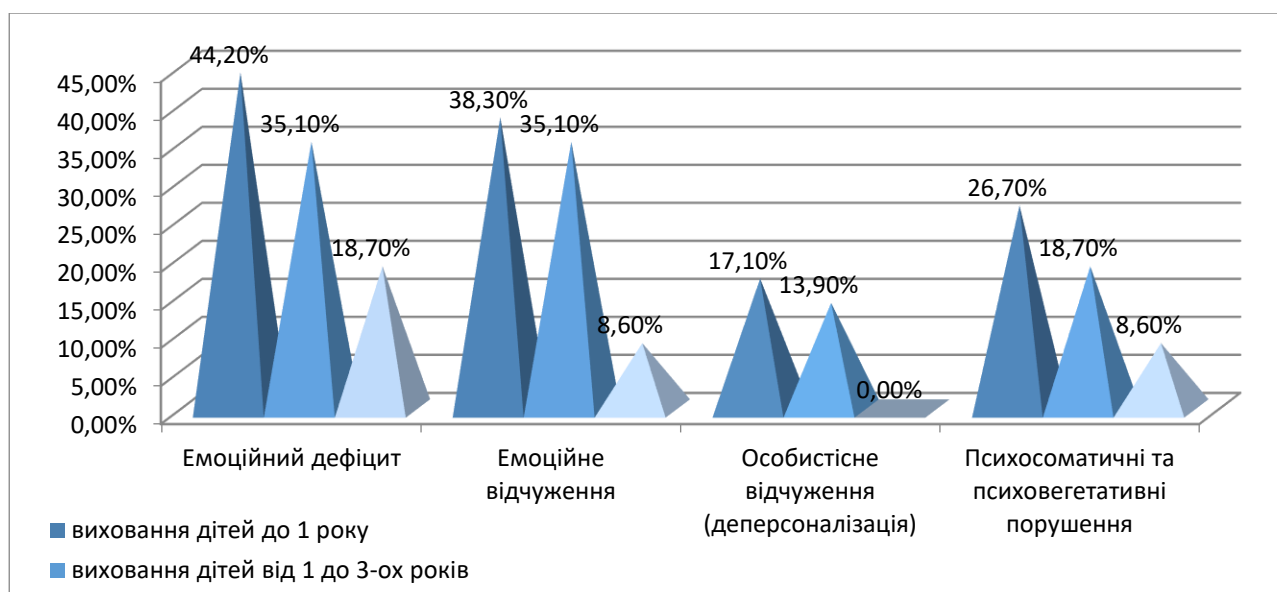

Рис. 3. Динаміка зміни симптомів емоційного вигорання у матерів дітей з ООП за психічним компонентом «виснаження»

Як демонструють дані діаграми, за усіма показниками фактору «виснаження» спостерігаються позитивні зміни відповідно до дитячих вікових періодів. Найбільш гостра симптоматика характерна для матерів, котрі виховують дітей немовлячого віку з ООП. Це зумовлено адаптаційними змінами, появою значних психофізичних навантажень, пов'язаних із особливими умовами догляду за дітьми, більш пізнім формуванням їхніх сенсомоторних навичок, що потребує додаткових материнських зусиль у навчанні стояти, ходити з підтримкою і без підтримки, а також появою батьківської відповідальності. Поступово ця симптоматика знижується, що є наслідком отримання досвіду виховання власних дітей. Позитивним фактором є зменшення психофізичного навантаження, пов'язаного з поступовим формуванням у малят навичок самообслуговування, що скорочує функції матерів по догляду за дітьми.

Найбільш стрімка динаміка спостерігається за фактором «особистісне відчуження (деперсоналізація)»: до досягнення дітьми кінця дошкільного віку симптоми деперсоналізації у їхніх матерів повністю зникають. Також значне зниження спостерігається за факторами «емоційний дефіцит» – з 44,2% у матерів, що виховують дітей до 1-го року, до 18,7% у тих, котрі мають дітей 3-7-літнього віку; «емоційне відчуження» – відповідно з 38,3% до 8,6%; «психосоматичні та психовегетативні порушення» – з 26,7% до 8,6%. Це свідчить про позитивні зміни в емоційному стані матерів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, дослідження особистісних чинників емоційного вигорання матерів у стосунках з дітьми з особливими потребами дає змогу зробити такі висновки.

Емоційне вигорання проявляється у підвищеному напруженні, резистенції та виснаженні. За результатами дослідження напруженості з'ясовано, що її рівень у матерів є найбільш високим є у той час, коли їхні діти перебувають у віці до 1-го року, що пов'язано з особливостями їхнього сенсомоторного розвитку. До кінця дошкільного віку симптоми зникають, і в матерів, котрі мають дітей дошкільного віку, ці показники істотно знижуються.

Симптоми резистенції у матерів, котрі виховують дітей немовлячого, раннього та дошкільного віку з особливими потребами, є незначними. Найбільш виразно проявляються симптоми за факторами «розширення сфери економії емоцій» та «редукція материнських обов'язків», що виявляється в емоційній замкненості, бажанні обмежити спілкування з друзями, знайомими через постійну втому, прагненні перекласти свою відповідальність по догляду за дітьми на інших.

На основі аналізу виснаження, яке полягає у втраті психічних ресурсів, з'ясовано, що найвищі показники емоційного вигорання проявляються за факторами «емоційний дефіцит» та «емоційне відчуження». Найменш виразними є симптоми за фактором «деперсоналізація», що свідчить про відсутність ознак, пов'язаних з розладами особистості.

На основі узагальненого аналізу даних зроблено висновок, що показники емоційного вигорання у матерів знижуються із збільшенням віку дітей з особливими освітніми потребами, що вказує на мобілізацію енергетичних ресурсів організму.

Перспективами подальших досліджень є дослідження взаємозв'язку між особливостями емоційного вигорання матерів і рівнем їхньої обізнаності щодо особливостей виховання дітей з особливими освітніми потребами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Руденок, А., & Вольська, В. (2021). Емоційне вигорання батьків дітей з особливими освітніми потребами. *Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences : I International scientific and practical conference* (Cambridge, march 26, 2021). <https://doi.org/10.36074/logos-19.03.2021.v3.44>
2. Соколова, Г.Б. (2021). Особливості емоційного вигорання батьків, які виховують дітей із Синдромом Дауна. *Science and education*, (5), 118–122.
3. Сухіна, І. (2020). Емоційне вигорання у батьків дітей з особливими освітніми потребами: реалії та шляхи подолання. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*, (17), 220–235.
4. Хромова, Т. (2021). Синдром вигорання. *Клінічні випробування в Україні*. <https://crupp.org/uk/sindrom-vigorannya/>

5. Шевчук, В.В., & Тесленко, М.М. (2021). Дитячо-батьківські стосунки в сім'ях, які виховують дітей із комплексними порушеннями розвитку. *Габітус*, (21), 223–227.
6. Hintermair, M., & Sarimski, K. (2017). Sozial-emotionale Kompetenzen hörgeschädigter Kleinkinder. Ergebnisse aus einer Studie mit zwei neueren Fragebogeninventaren für das und 3. Lebensjahr. *Zeitschrift für Kinder- und Jugendpsychiatrie und Psychotherapie*, (45), 128–140.
7. Reichman, N.E., Corman, H., & Noonan, K. (2008) Impact of Child Disability on the Family Matern. *Child Health*, (12), 679–683.

REFERENCES

1. Rudenok, A., & Volska, V. (2021). Emotsiine vyhorannia batkiv ditei z osoblyvymy osvithnimy potrebamy [Emotional burnout of parents of children with special educational needs]. Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences : I International scientific and practical conference (Cambridge, march 26, 2021). <https://doi.org/10.36074/logos-19.03.2021.v3.44> [in Ukraine].
2. Sokolova, H.B. (2021). Osoblyvosti emotsiinoho vyhorannia batkiv, yaki vykhovuiut ditei iz Syndromom Dauna [Features of emotional burnout of parents raising children with Down syndrome]. *Science and education*, (5), 118–122. [in Ukraine].
3. Sukhina, I. (2020) Emotsiine vyhorannia u batkiv ditei z osoblyvymy osvithnimy potrebamy: realii ta shliakhy podolannia [Emotional burnout in parents of children with special educational needs: realities and ways to overcome]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy*, (17), 220-235. [in Ukraine].
4. Khromova, T. (2021). Syndrom vyhorannia [Burnout syndrome]. *Klinichni vyprobuvannia v Ukraini*. <https://crupp.org/uk/sindrom-vigorannya/> [in Ukraine].
5. Shevchuk, V.V., & Teslenko, M.M. (2021). Dytiacho-batkivski stosunki v sim'iakh, yaki vykhovuiut ditei Iz kompleksnymy porushenniamy rozvytku [Child-parent relations in families raising children with complex developmental disorders]. *Habitus*, (21), 223–227. [in Ukraine].
6. Hintermair, M., & Sarimski, K. (2017). Sozial-emotionale Kompetenzen hörgeschädigter Kleinkinder [Social-emotional competencies of hearing-impaired toddlers]. Ergebnisse aus einer Studie mit zwei neueren Fragebogeninventaren für das und 3. Lebensjahr. *Zeitschrift für Kinder- und Jugendpsychiatrie und Psychotherapie*, (45), 128–140. [in German].
7. Reichman, N.E., Corman, & H., Noonan, K. (2008). Impact of Child Disability on the Family Matern. *Child Health*, (12), 679–683. [in English].